

9. Serdiuk L. Z., Yablonska T. M., Penkova O. I., Volodarska N. D. ta in. *Samotvorennia u rozvytku osobystosti: nauk.-metod. posib.* Kyiv, 2015. 93 s. URL: http://lib.iitta.gov.ua/10371/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2015%20%28%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B4%D1%8E%D0%BA%20%D0%9B.%D0%97.%29.pdf (data zvernennia: 02.10.2020).

10. Chekanska O. A. Rozuminnia aktyvnosti psyhiky ta zdatnosti do samorukhu i samotvorennia osobystosti I. I. Ohiienom na pochatku XX stolittia. *Problemy suchasnoi psyhologii.* 2011. T. 11. URL: <http://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/161396> (data zvernennia: 02.10.2020).

Paper received/Надійшла : 14.08.2021

УДК 159.9

DOI: 10.31891/PT-2021-2-14

ПОПЕЛЮШКО Р. П.

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

ORCID ID: 0000-0002-1227-1292

e-mail: roman-xnu@ukr.net

СКОРОПАД В. О.

приватний практичний психолог м. Хмельницький

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

В статті проаналізовано деякі особливості психологічного впливу засобів масової інформації на дітей дошкільного віку. Наголошено на тому, що більшість дітей в дуже швидко можуть скопіювати звички і манеру поведінки улюбленого мультиплікаційного чи кіногероя або ведучого якої-небудь популярної телепередачі, проспівати рекламну пісеньку, розповісти, що саме вони дізналися із засобів масової інформації, але ці знання можуть також включати всякого роду негативну інформацію. Констатовано, що у мультфільмах та фільмах, відео- та інтернет іграх дитина несвідомо реалізує певні свої потреби, тому надмірне захоплення відео, інтернет та телебаченням виникає тільки у тих дітей, які відчувають труднощі в адаптації до дійсності, і не можуть вирішити ці труднощі у реальному житті. Також наголошено на тому, що необхідно звернути увагу, на спеціальні прийоми, які часто використовуються в закордонних мультфільмах і які здатні ввести дитину в гіпнотичний стан.

В результаті проведеного аналізу психологічного впливу засобів масової інформації на дітей дошкільного віку, можна відзначити, що після численних і тривалих досліджень, з використанням найрізноманітніших методів і прийомів, ступінь впливу ЗМІ на агресивну поведінку дітей ще не повною мірою з'ясований. Також підкреслено, що ці дослідження носять фрагментарний (а іноді і зовсім не науковий), безсистемний характер. Проте, окремі аргументи і факти говорять на користь того, що ЗМІ, безумовно впливають на психіку людини, зокрема, провокують її агресивну поведінку (особливо це помітно на прикладі дітей дошкільного віку). Наголошено на тому, що процес аналізу психологічного впливу засобів масової інформації на дітей дошкільного віку, з кожним роком набирас оберти, тому більш глибоке вивчення психологічного впливу ЗМІ на виникнення агресивності у дітей дошкільного віку, потребує детального його дослідження та вдосконалення методів та прийомів корекції цієї агресивності.

Ключові слова: діти дошкільного віку; агресивність; засоби масової інформації; інтернет; психологічний вплив.

ROMAN POPELIUSHKO

National Pedagogical Dragomanov University

VICTORIA SKOROPAD

private practical psychologist from Khmelnytsky

THEORETICAL ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF MEDIA ON CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

The article analyzes some features of the psychological impact of the media on preschool children. It is emphasized that most children can very quickly copy the habits and behavior of a favorite cartoon or movie hero or host of a popular TV show, sing a promotional song, tell what they learned from the media, but this knowledge can also include anyone kind of negative information.

It is stated that in cartoons and movies, video and Internet games the child unconsciously realizes certain needs, so excessive interest in video, Internet and television occurs only in those children who have difficulty adapting to reality, and cannot solve these difficulties in real life.

It is also emphasized that it is necessary to pay attention to special techniques that are often used in foreign cartoons and which can put a child in a hypnotic state.

As a result of the analysis of the psychological impact of the media on preschool children, it can be noted that after numerous and lengthy studies, using a variety of methods and techniques, the degree of media influence on aggressive behavior of children is not yet fully understood. Also emphasized that these studies are fragmented (and sometimes not scientific), systematic character. However, some arguments and facts speak in favor of the fact that the media certainly affect the human psyche, in particular, provoke its aggressive behavior (especially in the case of preschool children).

It is emphasized that the process of analyzing the psychological impact of the media on preschool children is gaining momentum every year, so a deeper study of the psychological impact of the media on the emergence of aggression in preschool children, requires detailed research and improvement of methods and techniques to correct this aggression.

Keywords: preschool children; aggressiveness; media; Internet; psychological impact.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасному українському суспільстві, інформаційний бум охопив всі соціальні прошарки, включаючи і дошкільників. Жити в сучасному суспільстві, ігноруючи такі явища, як телебачення, кіно, радіо, Інтернет неможливо. Проте сімейне виховання часто приділяє недостатньо уваги тому, що дитина дивиться по телевізору, слухає в навушниках, в які комп'ютерні ігри грає, яких літературних чи кіно героїв обожає. Чи, чому саме те, а не інше. Набагато частіше в цій медійній сфері дитина залишається на одинці з собою, дитяча самосвідомість ще достатньо несформована, тому діти як найвразливіші і недосвідчені глядачі піддаються найбільшій дії з боку візуальних ЗМІ (засоби масової інформації).

Ціннісні установки дитини ще не достатньо сформовані для адекватної оцінки того що відбувається на екрані. Нерідко явні агресивні дії головного екранного героя (грабунок, бійки, вбивства, підпали і тому подібне) виявляються як би «незначними» на тлі його перемог і «визнання» оточуючими. В результаті межа між добром і злом для того, хто сидить біля екрану (у нашому випадку це дитина-дошкільник) стирається. Вся подальша продукція з використанням

подібних персонажів закріплює в дитині стійке уявлення, яке згодом буває вельми складно виправити чи пом'якшити.

Більшість дітей в лічені секунди можуть скопіювати звички і манеру поведінки улюбленого мультиплікаційного чи кіногероя або ведучого якої-небудь популярної телепередачі, проспівати рекламну пісеньку, розповісти, що саме вони дізналися із засобів масової інформації. Але, на жаль, почерпнуті ними знання можуть включати всякого роду негативну інформацію. В наші дні для її отримання дітям достатньо просто натиснути кнопку пульту телевізора чи одним кліком відкрити Youtube, Facebook тощо.

Згубну дію агресивних тенденцій на дітей в першу чергу відчують їх батьки. Часом саме батьки потребують підтримки, відчуючи безпорадність в боротьбі з ідеями насильства, які вільно транслюються через засоби масової інформації та інтернет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблему дитячої агресивності висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні та закордонні вчені, як О.В. Казаннікова [1], О.Л. Кононко [2], Ю.Б. Можтиський [3], Н.М. Платонова [4], А. Бандура [5], К. Лоренц [6], Р. Уолтерс [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

Незважаючи на значну кількість досліджень у напрямку дитячої агресивності, необхідно зазначити, що поки не існує універсального погляду на причини виникнення та подолання дитячої агресивності в наслідок впливу на дошкільника засобів масової інформації, тому потребують уваги науковців та практиків, дослідження спрямовані на створення та апробацію спеціальних корекційних технік для профілактики та подолання агресивності дошкільників в наслідок впливу на них засобів масової інформації.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз психологічного впливу засобів масової інформації на дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу

Широке розповсюдження відео-, теле- та інтернет-програм з сюжетами насильства і захоплення ними дітей викликають гостру критику педагогів і практичних психологів, які вважають, що сцени насильства на екрані і фільми жахів роблять дитину агресивнішою і жорстокішою [7]. Вже багато років йде дискусія про те, чи надають насправді військові дії і сцени насильства, які мерехтять на екрані, негативну дію на дітей. Статистичні дослідження констатують [7], що в найбільш популярних інтернет та телепередачах на кожну годину

віщання доводиться в середньому близько дев'яти актів фізичної і восьми актів вербальної агресії. Тому навіть дитина, проводячи біля телевізора чи в інтернеті, наприклад, всього лише дві години, бачить за день в середньому понад сімнадцять актів агресії. Зважаючи на це, не випадково дана тема є актуальною для психологічної науки і володіє високою соціальною значущістю, останнім часом вона притягує до себе все більш пильну увагу науковців та практиків.

Деякі науковці вважають [8], що у мультфільмах та фільмах, відео- та інтернет іграх, рекламі дитина несвідомо реалізує певні свої потреби, чому багато в чому сприяють образи «медійних героїв». Тому надмірне захоплення відео, інтернет та телебаченням виникає тільки у тих дітей, які відчують труднощі в адаптації до дійсності, і не можуть вирішити ці труднощі у реальному житті.

В рамках теорії соціального наочіння, існують протилежні дані, які свідчать про те, що переживання, що викликаються пасивним спостереженням агресії і насильства, що відбуваються як на екрані чи моніторі, так і в реальному житті, ведуть не до катарсисичного ефекту, як припускає теорія потягу, а навпаки, до збудження агресії [7]. Ця думка спирається на дані про те, що спостерігач (особливо якщо це дитина дошкільного віку) проявляє тенденцію здійснювати ті ж самі дії, як і особа, за якою вона спостерігає. Зокрема вказується, що просте очікування або сам перегляд сцен насильства по телебаченню, в інтернеті і у фільмах може збільшувати ступінь агресивності. Також, було встановлено, що глядачі з високим рівнем агресивності більшою мірою цікавляться відео чи інтернет насильством, тоді як мало агресивні поверхнево проглядають такі фільми, телевізійні передачі та інтернет роліки і не концентруються на сценах насильства [7].

Крім того, діти з сімей, що використовують різні способи соціального підкріплення, по-різному сприймають телепередачі, фільми і інтернет роліки агресивного змісту. Діти, які в сім'ї частіше піддаються покаранню, по-перше, взагалі більше дивляться телепередачі чи занурені в інтернет простір, по-друге, як улюблені передачі вони відзначають велику кількість програм, в яких присутнє насильство, а улюбленими героями виступають – теле-, відео- та інтернет герої, які проявляють ворожість і агресію [9].

У цій області різні психологи проводили різні дослідження [7]. Перші дослідження, присвячені впливу телевізійних і кінематографічних образів насильства на людську поведінку, були проведені А. Бандурой і його колегами [5]. В цих експериментах брали участь діти дошкільного віку. Їм демонструвалися короткометражні фільми, в яких дорослий досить ворожим способом поводився з

великою лялькою Бобо. Після перегляду сцен дітям пропонувалося пограти, хто в що хоче, протягом певного часу (10-20 хв.), а експериментатор в цей час уважно стежив за дітьми, фіксуючи їх поведінку. І виявилось, що частина дітей копіювала поведінку актора, тобто імітувала акти агресії. Ці експерименти незабаром після їх проведення були піддані критиці з боку соціологів і представників телеіндустрії, що поставили під сумнів їх доцільність і вірність інтерпретації їх результатів [7]. Було, по-перше, відмічено, що діти в даних експериментах поводитися агресивно по відношенню до спеціально для цього призначеної надувної ляльки, а не по відношенню до людської істоти. Тому не зовсім ясно, чи можна продемонстровану поведінку однозначно вважати агресією – адже нікому не було заповідано реальної шкоди. По-друге, матеріал, по декількох istotних параметрах відрізнявся від звичайного кіно - і телепродукції. Виходячи з цього, стверджувалося, що результати експериментів, поставлених самим А. Бандурой і аналогічних їм, не надають міцної бази для припущення про те, що сцени насильства, що показуються в теле- і кінофільмах, здатні приводити до виникнення агресивних проявів в міжособистісних відносинах [7].

Зіткнувшись з подібною критикою, декілька дослідників негайно почали планувати і проводити експерименти, що переслідували: по-перше, експериментатори прагнули змоделювати умови, наближені до реальності; по-друге, учасникам показували реалістичніші сцени насильства; по-третє дослідники намагалися позбавитися від властивого раннім експериментам точної схожості між обставинами в спостережуваних епізодах насильства і умовами потенційного прояву агресії. Таких експериментів було проведено багато, і в цілому їх результати наводили на думку, що перегляд сцен насильства в кіно або по телевізору провокує глядачів на аналогічну поведінку [10].

Не дивлячись на те, що експерименти «другого покоління» дозволили усунути деякі недоліки ранніх експериментів з лялькою, вони теж опинилися під вогнем критики. Вони мали наступні недоліки:

- досліджуваний може визнати, що експериментатор схвалює агресію, оскільки їх запросили на перегляд фільму з сценами агресії;
- з програм часто були вирізані епізоди, в них був відсутній сюжет;
- перегляд окремо взятої програми з сценами насильства не виробляє досвід, еквівалентний перегляду різномірної мішанини агресивних і неагресивних програм за тривалий період часу [7].

З врахуванням цих критичних зауважень були проведені ряд експериментів, які можна було б назвати третім поколінням експериментів, що досліджували вплив спостереження за сценами насильства на розвиток агресивної поведінки. В цих дослідженнях вивчалось, наскільки діти схильні до впливу реалістичного зображення насильства по телебаченню за порівняно довгий період – від декількох днів до декількох десятиліть. Фіксувалося також фактично агресивна поведінка в природних умовах і в таких же широких тимчасових рамках. Дослідження показали, що залежність між спостереженням насильства і агресивністю не можна розглядати однозначно [7]. Не вірно, що, подивившись свою улюблену гостросюжетну програму, де герої іноді здійснюють агресивні вчинки, діти готові зірватися і накинутися на будь-кого, хто зустрінеться в них на шляху. Судячи по відсотку позитивних результатів в більшості досліджень, вірогідність яскравішого прояву агресивних схильностей після перегляду подібних матеріалів, швидше, всього, невелика. Більш того, існує величезна кількість чинників, що впливають на кількість здійснених агресивних дій, так що дія будь-якого з них окремо дуже мала [7].

Як зауважував К. Бюттер, йому зовсім незрозумілою є віра багатьох представників професійних кіл в те, що вплив військових іграшок, відеоігор і телебачення взагалі можна вважати єдиною причиною агресивної і насильницької поведінки. Адже перед лицем загострення життєвих проблем (безробіття, відсутність соціальної підтримки, самотність) переконливішим є прямо протилежний висновок, що внутрішня агресивність є наслідком зростаючої агресивності зовнішніх, реальних відносин тут і тепер. Крім того, на його думку, багато хто просто ігнорує індивідуальну історію життя дитини, що грає у військові ігри, дивиться телевізор: неначе до цього вона ніколи не стикалася з реальним насильством, неначе вона така податлива людина, що достатньо лише раз піддати її відповідним подразникам з екрану, щоб перетворити на чудовисько [8].

При проведенні лонгитюдних досліджень, необхідних для доказу наявності чи відсутності впливу телебачення, К. Бюттер констатував, що ніколи навіть найдетальніший аналіз біографії не зможе повністю розкрити взаємозв'язок між індивідуальною долею і насильством в суспільстві [8]. А Улла Джонсон-Смарагді емпірично підтвердила те [11], що батьки все ще є лишаються основною моделлю для поведінки дітей, тобто в плані споживання (в даному випадку – вибір телепрограм, фільмів, інтернет ресурсів) поведінка дітей залежить від відповідної поведінки батьків (вибору ними телепрограм, фільмів та інтернет ресурсів).

Р.В. Овчарова [9] виділяє чотири кола проблем, що породжуються показом агресивних дій на кино- і телеекрані:

1) *Ефект навчання*: чи виявляється ефект навчання новим формам агресивної поведінки при спостереженні дітьми сцен насильства за допомогою засобів масової інформації (кіно, телебачення, відео)? Які умови, якщо вони є, заохочують реальний прояв агресивних актів, яким вони навчені за допомогою ЗМІ?

2) *Емоційні наслідки*: чи веде повторення сцен насильства засобами масової інформації до зниження емоційної чутливості до насильства? Чи має зниження емоційної чутливості відношення до вірогідності актуальної агресивної поведінки в реальній життєвій ситуації?

3) *Проблема катарсису*: чи веде спостереження за агресією до агресивного катарсису – виснаження агресивної енергії? Чи веде до катарсису спостереження болю, жаху, страждань?

4) *Проблема умов*: які є умови при спостереженні сцен насильства, які можуть служити як придушенню (гальмуванню) так і посиленню агресії?

Серед більшості дослідників агресивної поведінки практично немає розбіжностей при відповіді на перше питання. Як показали численні дослідження [3], діти-дошкільники дійсно навчаються новій для них агресивній поведінці при показі такої поведінки в кіно по телебаченню і в інтернеті. Відповіді на інші питання дозволяють виділити три основні підходи або моделі вивчення відношення кіно, телебачення та інтернет ресурсів до подальшої агресивної поведінки.

Першу модель можна умовно назвати «сприяючою». Серед дослідників даної моделі існують розбіжності з питання про те, які психологічні механізми і процеси сприяють тому, що перегляд сцен насильства полегшує (підвищує вірогідність) реальну агресивну поведінку. Одні автори акцентують роль навчально-моделюючих процесів, інші – «ключового» процесу, коли реальна агресивна поведінка викликається «ключовими» стимулами, співпадаючими з баченими раніше в кіно, по телебаченню і в інтернеті; треті підкреслюють те, що агресія яка демонструється у ЗМІ стає узаконеною [3].

Другу модель активно розробляють С. Фешбах и Д. Сингер. Її можна назвати «моделлю катарсису». Центральним постулатом даного дослідження є наявність у кожного індивіда природженого агресивного потягу, який варіює лише по ступеню інтенсивності і зменшується при участі в актах насильства. С. Фешбах стверджує, що «природжена агресивна фантазія служить способом контролю над відкритим виразом

агресії, і ті, хто відчувають нестачу у внутрішніх ресурсах фантазії, можуть використовувати зовнішню фантазію агресивного телебачення, кінофільма чи інтернет ролика для цієї мети [2].

Третя модель – «збудлива» (С. Шехтер). Відповідно їй, якщо деякою збудливою процедурою викликається посилення якогось потяга, то індивід пояснює це збудження певними соціальними і особовими причинами, тобто спирається на взаємодію між фізіологічним станом і когнітивними процесами. У даній моделі існують два механізми зв'язку спостереження за агресією [7]:

- емоційне збудження, яке залежить від контексту переглядаємої програми;

- збудження, пов'язане з невизначеністю стимулів.

Необхідно зауважити, що «модель катарсису» часто використовується захисниками показу сцен насильства. Проте більшість дослідників отримують результати, які спростовують концепцію катарсисичної дії перегляду сцен насильства. На даний час немає доказів того, що спостереження насильства, болю, жаху і страждань приводять спостерігача до катарсису. «Сприяюча» ж модель просунула вперед знання про те, за яких умов виникають або не виникають агресивні наслідки. Так, в рамках цієї моделі показано, що ЗМІ допомагають дітям визначити своє відношення до інших людей, сприяють утворенню в них уявлень про вірогідну поведінку інших людей. В результаті перегляду кінофільмів, телепередач та інтернет роликів у дітей формуються уявлення щодо того, яким способом краще всього вирішувати проблеми, що виникають між людьми.

Також, необхідно звернути увагу на модель Х'юстона, яка описує дію телепередач на становлення агресивної поведінки. Надмірне захоплення дітьми телепередачами з показом насильства і жорстокості розвиває у них агресивні фантазії, сприяє копіюванню агресивних реакцій в їх власній поведінці. З іншого боку, ототожнюючи себе з героями агресивних телепередач, підсилюють варіанти вирішення проблем за допомогою агресії і переносять їх в міжособистісні відносини. Підкріплення агресивних дій формує агресивні звички і гальмує розвиток соціальних умінь [12].

Дитина 6-7 років, що дивиться телевизор чи переглядає інтернет, глибше сприймає інформацію, гостріше переживає почуття радості або страху, її психіка може більшою мірою гальмуватися або збуджуватися. Залежно від фізичного стану, психіка дитини знаходиться у збудженому стані або загальмованому стані. Чим більше вона витрачає енергії за день, тим більша ступінь втоми нервової системи. І в процесі відпочинку разом з розслабленням тіла,

розслабляється і нервова система або, кажучи іншими словами, гальмується збудження центрів управління психікою. Величезне бажання спілкування притягує дошкільника до свого домашнього «друга – вампіра». Не маючи зворотного зв'язку, дитина є приймачем ідей. Анонімність дошкільника, що знаходиться перед телеекраном чи монітором електронного гаджета, дозволяють йому в тій чи іншій мірі задовольняти свої ниці відчуття. Насолоджуючись картинами вбивства, насильства, вульгарності, наодинці, він не відчуває докорів з боку батьків. Несвідомо, в певному гіпнотичному стані, він добровільно передає телебаченню та інтернету управління своїми психічними процесами. Спілкуючись зі всім світом через телевизор чи монітор електронного гаджета, він знаходить для себе ніби щось цінне, у тому числі і ідеал свого існування. У одних дошкільників це супер-люди, сміливі поліцейські або гангстери з американських детективів, у інших - політичні, суспільні діячі, у третіх - знамениті кіноактори, модельєри, спортсмени, у четвертих – персонажі мультиплікаційних серіалів чи аніме. Своему ідеалу він повністю довіряє, беззаперечно вірить в його слова і дії, і починає слідувати його принципам. Такий вплив ідеалу з екрану телевизора чи монітора електронного гаджета, здійснює величезний вплив на незрілу психіку дошкільника.

За даними психофізіологів, дітям до двох років телевизор та електронні гаджети протипоказані, дітям від 2-6 років можна дивитися телевизор чи на екран комп'ютерного монітору від 15 до 40 хвилин в день, починаючи з 6 років - не більше 1 години в день. Дошкільник, що сидить перед телеекраном чи монітором постійно чує розмову, але оволодіння мовою відбувається тільки в живому, безпосередньому спілкуванні з іншими людьми. Дитині мало тільки слухати, їй необхідно брати участь в діалозі. Слова, не звернені до неї особисто і що не припускають її відповіді, не зачіпають волю дитини і не сприяють розвитку її мовних навиків. Крім цього телевизор чи інший електронний гаджет як такий, припускає нескінченний калейдоскоп картинок, що супроводжуються музикою і уривчастими фразами. Осмислювати побачене не потрібно та і часу немає за одним кадром слідує інший, вони і «ведуть» дитину, не залишаючи їй можливості усвідомити побачене. Дитина звикає лише пасивно сприймати інформацію. Вона і в житті як би виявляється по той бік екрану і чекає, коли хтось «зробить» їй весело і цікаво. Спілкування з однолітками стає формальним, дошкільникові не про що розмовляти, обговорювати, набагато простіше натиснути кнопку і чекати нових розваг. І один з самих негативних впливів на дошкільника, дитина стає агресивною. Діти не готові адекватно сприймати інформацію з екрану чи монітору, вчені з'ясували,

що тільки 50 % батьків намагаються пояснити насильницькі дії, продемонстровані на екрані, а 40 % не надають ніякого значення змісту програм, які дивляться їх діти. Досить часто на дитячому майданчику дошкільної установи можна бачити таку картину: переможець із задоволенням бє переможеного, тоді як раніше, щоб відчутти себе переможцем, достатньо було просто зловити супротивника [13].

Проте безглуздо виключати телебачення чи інтернет з життя і виховання сучасного дошкільника, але батьки повинні регулювати відносини дитини з телевізором та електронним гаджетом, контролювати, те, що він дивиться. На практиці ж виходить так, що в житті сучасної сім'ї, «екран» замінює дошкільнику прочитані йому дорослими казки, мамині колискові, розмови з татом. Телебачення та інтернет не підходить на роль головного вихователя: надмірне захоплення не йде на користь розвитку психіки дошкільника.

Також необхідно звернути увагу, на спеціальні прийоми, які часто використовуються в закордонних мультфільмах (особливо японського і американського виробництва) і здатні ввести маленького глядача в гіпнотичний стан:

- створення яскравого відеоряду з метою утворення певного світлового відчуття, і чим воно сильніше, тим сильніше до нього повертається і увага, а за увагою і психіка дошкільника;

- таке ж зауваження необхідно віднести і до звукових ефектів;

- новизна і незвичність також привертає до екрану дитину, тому що за законом руху і спрямуванням психічних процесів монотонність викликає огиду;

- показ крупним планом обличчя мульт-героя є особливо дієвим чинником гіпнотизації, тому що, дивлячись на людське обличчя, маленький телеглядач відразу проникається до нього симпатією або огидою, і, отже, дивлячись на симпатичне, таке, що розташовує до себе, він мимоволі зупинить свою увагу на телеекрані;

- ефекти швидкого спалаху, гучного звуку, після яких різке збудження нервової системи швидко змінюється гальмуванням. Цей метод можна спостерігати як в дитячих мультфільмах, так і в різних рекламних і програмних заставках, а також в теле- і кінофільмах та відеоіграх;

- переривання мультфільмів на найцікавішому місці спонукає дитину з нетерпінням чекати наступної серії, що робить її зацікавленою і, внаслідок цього, відкритою для нового сеансу навіювання;

- відео та комп'ютерні спецефекти миттєво занурюються в психіку, викликаючи її часткове руйнування з метою навіювання або зміни психічних процесів;

- ще на початку XX століття російський вчений В.М. Бехтерев відкрив певний набір сигналів і мелодій, які відкривають вхід в підсвідомість людини (іде повідомлення, яке незалежно від людини добре відкладається в її пам'яті, а після - знову мелодія, яка вже закриває вхід в підсвідомість небажаної зовнішньої інформації);

- телевізійна зйомка і подальший монтаж можуть створити ідеальну подію, ідеальну людину, ідеальну державу, і навпаки, тобто можна обернути правду в брехню, брехню в правду.

Перераховані методи гіпнотичної дії на людину широко використовуються у всьому світі. Дуже важливою проблемою при розгляді впливу телебачення та інтернету на маси є діти. Оскільки діти через відсутність у них повного усвідомлення меж реальності, всі події, які відбуваються перед їх очима, сприймають як сьогодення. Вбивство і насильство не викликають у них відчуттів страху або огиди, тому що вони, в результаті звикання до насилля у телепередачах, кінофільмах, мультфільмах та інтернет роликах, сприймаються його як природне [14].

Залежно від складу і стану нервової системи, навіювання відбувається або в першій стадії гіпнотичного стану, яка характеризується відчуттям спокою, розслабленням м'язів, збереженням зв'язку з тими, що оточує і здатністю протистояти вербальному навіюванню, або в другий, глибший, для якої характерні сонливість, заціпеніння, пасивне підкорення навіюванню. Основою навіювання в гіпнотичному стані є можливість підтримувати зв'язок телевізора чи монітору електронного гаджету з дитиною і високу концентрацію її уваги на екрані (моніторі) і телевізійному (інтернет) повідомленні. Це звукове повідомлення, як правило, не перериває гіпнотичного стану і впливає на психіку глядача відповідно до його змісту. Характер вербального навіювання залежить від психічного стану, особливостей особистості і мети, яку затверджують навіюванням.

Моніторинг тільки одного телевізійного дня дає нам невтішні результати: по центральних каналах в доступний для дошкільника час демонструються закордонні мультиплікаційні фільми, з сценами вбивств, насильства і агресії, з безліччю тих спецприймів, які ми розглянули вище («Людина-павук», «Пінгвіни Мадагаскару» «Губка Боб квадратні штани», «Сімпсони», «Оггі і кукарачі» тощо).

У грудні 1997 року по Японії прокотилася хвиля епілептичних випадків, що траплялися під час демонстрації мультика «Покемон». Стверджувалося, що напади епілепсії провокувалися миготливим екраном [15]. У «небезпечній» сцені (а епілепсію викликала абсолютно певна сцена) червоний фон змінювався блакитним. Фотосенситивна

(світлочутлива) епілепсія - це такий стан, при якому мерехтливе світло великої інтенсивності викликає епілептичні напади. Останнім часом з'явилася інформація про збільшення випадків таких нападів, що пов'язують з масовим захопленням відеоіграми. Телевізор та монітор є найбільш могутнім чинником, що викликає напади у людей з фотосенситивною епілепсією.

Не дивлячись на демократизацію життя в нашій країні (яку багато хто інтерпретує як всюдозволеність), на свободу вибору, у тому числі і дитини, батькам необхідно пам'ятати і неухильно виконувати наступні вимоги, щодо зниження рівня агресивності дітей дошкільного віку:

1) у відсутності цензури як такої кожна людина, а особливо батьки, повинні керуватися адекватними нормами відносно виховання дитини, формування її як особистості і як громадянина.

Згідно соціальним нормам («правила, відповідно до яких в даному суспільстві будуються взаємини і поведінка людей») будь-які соціальні явища, що впливають на особу як елемент суспільства, повинні відповідати перш за все ідеалам гуманізму: справедливості, честі, чесності і ін.

На жаль, ні на державному, ні на сімейному рівні не регламентовано, скільки і що дивитися дитині по телевізору чи в інтернеті. У зв'язку з цим набувають чинності моральні норми («одна з найбільш простих форм етичної вимоги; виступає в двоякому вигляді – як елемент моральних відносин і як форма моральної свідомості»), які складають основу психолого-педагогічної культури батьків, систему їх цінностей виховання, яка в ідеалі і повинна складати ядро гуманізму.

Соціальний досвід (в т.ч. наукові дослідження, присвячені «телезалежності» дітей, думки видатних педагогів і психологів, медиків і юристів і ін.) підказує, що:

а) тривалість перебування дитини-дошкільника біля телевізора чи монітора повинна знаходитися в чіткому взаємозв'язку з її емоційним складом, інтелектуальними можливостями, фізичними даними тощо. Більшість вчених (психологи, медики, педагоги) визначають верхній поріг стомлюваності дошкільника в цьому аспекті як дві години. У разі перевантаження психічне і навіть фізичне здоров'я дитини знаходиться під прямою загрозою негативного розвитку. Тому потрібно обмежувати телеперегляд та перебування в інтернеті для малюків під різними приводами (етичні або ж фізіологічні властивості);

б) Основними методами регуляції процесу візуалізації телепрограм для дитини-дошкільника можуть бути:

- бесіди з вихователями дитячого садка і дитячими психологами (про користь і шкоду тих або інших передач, наслідування тим або іншим героям і ін.);

- особисті та приклади інших (з показом перш за все позитивних і негативних моментів, прекрасного і потворного, доброго і злого і ін.);

- ігри (бажано використовувати дидактичні, тобто одночасно розвиваючого і виховуючого характеру);

- освітні програми та інтернет ресурси (телевізійні, комп'ютерні).

2) поступово дитина повинна оволодівати необхідними знаннями, пов'язаними з телебаченням та інтернетом на рівні звичок (причому, гарних звичок, адекватному сприйняттю дійсності і віртуального світу, пізнаваного через екран телевізора або монітора комп'ютера, що іноді рівнозначно). В зв'язку з цим, батькам необхідно підвищувати свій культурний рівень. Для вирішення цієї непрості проблеми доцільно самим ретельно проглядати телепрограми і вибирати з них ті, які доступні дітям як в плані інтелектуальному, так і емоційному. Але з тим розрахунком, що після перегляду кожного конкретного матеріалу свідомість і психіка дитини піддається деякій трансформації (перетворенню). Питання лише в тому, в яку сторону буде спрямована ця інформація. Наприклад, у разі «передозування» програмами, які пов'язані з сценами насильства, жорстокості і агресивності, ця трансформація носитиме явно негативний характер. Необхідно постійно пам'ятати, що особистість дитини, що не зміцніла, і деякі процеси, на жаль, незворотні;

3) дуже важливо домогтися взаєморозуміння і згоди з дитиною відносно конкретних установок (що дивитися, коли дивитися, скільки дивитися) між окремими членами сім'ї (щоб не вийшла, образно кажучи, схема «лебідь, рак і щука»). Дитині дуже важливо бачити мету виховання через поведінку самих дорослих і в першу чергу мами і тата.

У будь-якому випадку дитина порівнює свої спостереження, думки, ідеї з дорослими людьми, наслідуючи їх. Таким чином, через наслідування розвивається і самостійні елементи в особистості і психіці дитини, що призведе, до її власної «продукції», до позитивних емоцій і образів, а у результаті - і сенсу життя;

4) батьку або матері необхідно періодично знайомитися не тільки з белетристикою (тобто літературним виданням побутового рівня) з проблеми агресивної дії ЗМІ на самосвідомість дитини, але і стежити за новинками наукової літератури. Зокрема, цього можна добитися через постійні тісні контакти з вихователем чи психологом, достатньо ерудованим в даній області (консультації, батьківські збори,

презентації тощо), а також через постійні відвідування спеціальних занять, консультацій і лекторіїв, що проводяться в дитячому дошкільному закладі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

В результаті проведеного аналізу психологічного впливу засобів масової інформації на дітей дошкільного віку, можна відзначити, що після численних і тривалих досліджень, з використанням найрізноманітніших методів і прийомів, ступінь впливу ЗМІ на агресивну поведінку дітей ще не повною мірою з'ясований. Більш того, дослідження ці носять фрагментарний (а іноді і зовсім не науковий), безсистемний характер. Проте, окремі аргументи і факти говорять на користь того, що ЗМІ, безумовно впливають на психіку людини, зокрема, провокують її агресивну поведінку (особливо це помітно на прикладі дітей дошкільного віку).

Оскільки процес аналізу психологічного впливу засобів масової інформації на дітей дошкільного віку, з кожним роком набирає оберти, тому більш глибоке вивчення психологічного впливу ЗМІ на виникнення агресивності у дітей дошкільного віку, потребує детального його дослідження та вдосконалення методів та прийомів корекції цієї агресивності.

Література

1. Казаннікова О. В. Психологічний супровід агресивної дитини. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія. 2013. № 39 (3). С. 8-10.
2. Кононко О. Дитяча агресія: специфіка, причини виникнення, виховання вміння її долати. Нова педагогічна думка. 2019. № 3. С. 80-85.
3. Можгинский Ю. Б. Агрессивность детей и подростков: Распознавание, лечение, профилактика. Москва, 2008. 181 с.
4. Платонова Н. М. Агрессия у детей и подростков: учеб. пособ. Санкт-Петербург, 2006. 336 с.
5. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния и семейных отношений. Москва, 2000. 504 с.
6. Лоренц К. Агрессия, или Так называемое зло. Москва, 2018. 416 с.
7. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. Санкт-Петербург, 2014. 416 с.
8. Колосова С. Л. Детская агрессия. Санкт-Петербург, 2004. 224 с.
9. Фурманов И. А. Агрессия и насилие: диагностика, профилактика и коррекция. Санкт-Петербург, 2007. 586 с.
10. Паренс Г. Агрессия наших детей. Москва, 1997. 160 с.
11. Лешли Дж. Как работать с маленькими детьми. Москва, 1991. 223 с.
12. Овчарова Р. В. Технологии практического психолога: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва, 2008. 448 с.
13. Цехместренко Т. А. У теленяньки дитя без друга. Психологія. 2006. №2. С. 27-28.
14. Виноградова С. М., Мельник Г. С. Психология массовой коммуникации: учебник для бакалавров. Москва, 2014. 512 с.